

ב"ה

מה

ההגדה

הזאת

אומרת

לכם?

בעריכת
הרב יחזקאל סופר

חוליות-ההגדה וחוט שדרתה הרעיוני

ממשנתו של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע

ה'מגיד מליובאוויטש'

נקדים ונניח שמצוות "והגדת לבנך" מתממשת בליל הסדר באמצעות סיפור יציאת מצרים, הנפרש תחת הכותרת: 'מגיד', בתוכו ישנן 'חוליות' רבות ואוסף מדרשי חז"ל המתחילים בגנות ומסיימים בשבת.

ברם, מאחר וכל 'חוליות-ההגדה' מהווים מצוה אחת של 'מגיד', חייב בוודאי להיות 'ציר-רעיוני' העובר כ'חוט-השדרה' בכל חוליותיה והופכה למסר אחד מרכזי, הפותח בפיסקא: 'הא לחמא עניא', שהיא ה'גרעין' ממנו מתפתחות כל 'חוליות-ההגדה'.

אלא שכדי למצא את 'ציר-ההגדה', עלינו לבחון תחילה כל 'פיסקא' מחוליות ההגדה כשלעצמה, את הקושיות, התמיהות והדיוקים שבה, רק לאחר מכן נוכל למצוא את הרעיון-הפנימי המרכזי, אזי נתוודע ל'מגיד' שונה, כפי שמבאר רבנו, נכיר את 'המגיד מליובאוויטש', המבאר 'מה יש להגדה 'להגיד' לנו...

'הזמנה מאוחרת'

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול. כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הקא, לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין:

פיסקא זו נתפסת מהיבט עממי כ'הזמנת-נצרכים' חלכאים ורעבים, לחוג אתנו את ליל הסדר, ברם, לו רק זו הייתה מטרתה, היה לו לגבאי להכריזה בבית הכנסת עם סיום תפילת ערבית, כאשר מצויים שם כל אותם נזקקים ולסדר חלוקתם למשפחות-המארחות, על אתר.

ברם, היא נאמרת בבית ליד שולחן הסדר, לאחר הכרזת 'מגיד', שבאה אחרי שכבר קידשנו על כוס ראשון¹... עתה נזכרנו להזמין האורחים, בדלתיים סגורות?..

על כרחך, פסקא זו מהווה 'פתיח' לקיום 'והגדת לבנך' סיפור ביציאת מצרים, לכן שובצה תחת הכותרת 'מגיד', אמנם ממבט ראשון ייפלא: מה הקשר בין פסקא זו, על שלשת קטעים, לסיפור ביציאת מצרים?!

1. הקטע 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים' – מספר על מצוקת-הגלות ולא על הגאולה...

2. הקטע 'כל דצריך... כל דכפין' – נראה כ'הזמנה' לאורחים, אבל איננה 'סיפור ביציאת מצרים'!

3. הקטע 'השתא הכא... השתא עבדין' – מהווה הודעה שגם השנה עדיין אנו בגלות ועבדות.

האמנם מסר כה מדכא, הוא ה'פתיח' לסיפור ביציאת מצרים?!

ואין לתרץ שעיקר ההדגשה בפסקא היא, שהמצוקה שייכת ל'עבר', כדי ליישם את הוראת המשנה: 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח', כלומר, 'אבהתנא' – הם שאכלו 'לחמא עניא' בהיותם 'בארעא דמצרים' אבל עתה יושבים אנו דרך חירות, כי:

א. אין זה פותר את הקטע האחרון: 'השתא עבדין' אבל 'לשנה הבאה' מצפים אנו להיות 'בני חורין'.

שהרי ה'מסיים בשבח' אמור להדגיש את ה'חירות' שבהווה [לעומת המצוקה בעבר], אבל מה טעם להכריז שעתה אנו 'עבדי', ואילו 'שבח-החירות' הוא רק ציפיה לעתיד... כיצד 'עבדים' [בהווה] מסובים כ'בני חורין'?! – אתמהא!

ב. הוראת המשנה 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח' באה להגדיר את מבנה 'תשובת האב' לשאלת 'מה נשתנה' – א"כ היתה אמורה פסקת 'הא לחמא עניא' להשתבץ בסדר ה'הגדה' אחרי 'מה נשתנה', כתשובה של האב, אך מה מקום לפסקא זו עוד בטרם שאל הבן 'מה נשתנה'?

גם עצם ההודעה אשר: 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים' – איננה תואמת לסיפור ההיסטורי: וכי היכן מצינו² שמאכלם-הסדיר³ של אבותינו בעת השעבוד, היתה 'מצה'?

¹ האם האורחים אינם מחוייבים ב'קידוש' שהוא כולל גם חיוב 'כוס ראשון' מארבעת הכוסות?

² ואין לפרש שהכוונה למצה שאכלו ישראל במצרים בליל היציאה קודם חצות לילה כפי שנצטוו: "ומצות על מרורים יאכלוהו", שא"כ היה לו לומר: 'די אכלו אבהתנא בצאתם ממצרים!' אבל הסגנון: 'די אכלו... בארעא דמצרים' מורה על ההרגל וההתמדה כל זמן ישיבתם שם [זבח פסח] וזאת לא מצינו.

³ אדרבה! בהמשך ההגדה מסופר ש'מצה זו שאנו אוכלים' היא 'על שום' ויאפו את הבצק... עוגות מצות... כי גורשו ממצרים", הרי שאכלוהו בצאתם ממצרים ולא בהיותם ב'ארעא דמצרים'.

ישנם מפרשים הטוענים שאמנם ה'מצה' היא היתה 'התזונה-הסדירה' שהמשעבדים האכילו בה את אוכלוסיית העבדים במצרים, מפני שהיא מזון-קשה ואיננו מתאכל במהרה ותשביע את העבד זמן ממושך יותר ובזול...

או לדעת מפרשים אחרים, העבדים הכינו לעצמם לחם מבצקם, אך מחמת הנוגשים האצים, לא הספיקה עיסתם להחמיץ והיה מאכלם היומיומי 'לחם עוני' זה... אך המהר"ל איננו מקבל⁴ הנחה זו באמרו:

"והם דברים שיכחיש הכתוב והאמת, כי לא נמצא בשום מקום לא בכתב ולא במשנה ולא בתלמוד, שהמצרים היו מאכילים את ישראל מצה".

עד היום 'משועבדים היינו לפרעה במצרים'!..

הגדה של פסח

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרַיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יְדֹנָד אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה. וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הָרִי אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מִשְׁעָבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרַיִם...

וידועה השאלה: והרי גזירת "גר יהיה זרעך... ועבדום ועינו אותם" הוגבלה מראש ונקצבה מהקב"ה ל"ארבע מאות שנה" ותו לא!

כיצד יתכן איפה לומר, שלולי 'הוציאנו הקב"ה', היתה גלות-מצרים נמשכת עד היום?! והלא אמורה היתה 'לפקוע מאליה' עם סיום הזמן שנקצב, גם בלא פעולה אקטיבית של הקב"ה?!

לו היתה ה'עבדות' תכונתם הבסיסית של ישראל, היה צורך בפעולה אלוקית כדי 'להוציאם' מתכונתם זו, אבל עם ישראל במהותו הוא 'בן חורין', אלא שגזירת ברית בין הבתרים החילה עליו מצב-כפוי, הרי שעם פקיעת-הגזירה אמור השעבוד להיפקע ממילא...

גם אם נאמר שהתערבותו האקטיבית של הקב"ה היתה דרושה, בכדי 'להוציאם' בטרם תום הזמן שנקצב מראש – עדיין לא מתאים לומר, שגם אחרי חלוף הזמן [המוקדם או הנקצב] עלולים היינו להיות משועבדים במצרים עד היום?!

⁴ בספרו גבורות השם פנ"א. [ולו זו היתה הכוונה, היה בוודאי בעל ה'הגדה' מביא, כדרכו, איזשהו מקור לכך]

יתר על כן, הפירוט: 'אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו [דור ראשון] הרי אנו [דור שני] ובנינו [דור שלישי] ובני בנינו [דור רביעי] משועבדים היינו לפרעה במצרים' – סותר להבטחה אלוקית מפורשת בברית בין הבתרים: "ודור רביעי ישובו הנה", כיצד תיתכן א"כ אפשרות שהיינו נשואים 'משועבדים במצרים' עד עולם?..

רק 'עכשיו, קרבנו המקום לעבודתו'!

מִתְחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשֵׁיו קִרְבָּנוּ הַמָּקוֹם לְעֲבֹדָתוֹ. שְׁנֵאֲמַר, וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יְדֹנָד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּעֶבֶר הַנֶּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֵּרַח אָבִי אֲבִרָהָם וְאַבִּי נָחוֹר וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים:

הרי 'קרבנו המקום לעבודתו' התרחש לכאורה בימי אברהם אבינו שהכיר את בוראו, לאחר ש'בימי תרח ומלפניו כופרין', מהי א"כ המשמעות של הביטוי: 'ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו'? היה לו לומר: 'ואחר כך [אחרי דור תרח וקודמיו] קרבנו המקום [בתקופת אברהם אבינו] לעבודתו'!

גם צ"ל הלא איזכור העובדה ש'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו' איננה חלק מסיפור 'יציאת מצרים', אלא הוזכרה דרך אגב, כדי 'להתחיל בגנות' על מנת 'לסיים בשבח'.

לכן תמוה קצת, מדוע הוצרך להדגיש ש'קירובנו לעבודתו' היא פעולת הקב"ה? די היה לציין כ'עובדה' [במקביל 'עובדי עבודה זרה היו אבותינו']: 'ועכשיו הננו קרובים לעבודתו', מבלי לומר אם זה בא מכוח הקב"ה או מכוח עצמנו⁵.

אין זאת אלא ששני ההדגשים ['ועכשיו' ו'קרבנו המקום'] באו לומר, שגם בדורנו זה, עד 'עכשיו', קרבתנו לעבודתו היא, מכוח הקב"ה בלבד, מהו באו הדגשות אלו לחדש?

⁵ להעיר מהבדלי לשונות הפסוקים: "כי כחזק יד הוציאנו ה' ממצרים" מול "עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

אשרינו, 'שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו'..?

הגדה של פסח

מכסה המצה ומגביה את הכוס בידו ואומר:

וְהִיא שְׁעֵמֶדָה לְאַבְוֵתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֹא אֶחָד בְּלֶבֶד עֶמֶד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ אֶלָּא שְׁבֻכָּל
דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם:

וייפלא:

א. לו היו העומדים עלינו לכלותנו צדיקים יותר מאתנו, היה מקום להודות
לקב"ה על שמגן עלינו 'לפנים משורת הדין'.

אבל מהו ה'חידוש' בכך שהקב"ה 'מואיל בטובו' להצילנו מידי הרשעים
והזדים העומדים עלינו לכלותנו? והלא דין הוא שהקב"ה יפר עצת-רשעים
וזדים שזוממים רעות על 'עמך כולם צדיקים'!

מה גם שמניעת הכחדתם וכליונם של ישראל, הוא דבר מוכרח מצד עצמו,
שהרי בלעדיהם תכלית הבריאה לא תתקיים חלילה, – מה מקום א"כ
להודות ולהלל על כך בהגבהת הכוס?... וכי קיימת בכלל בפני הקב"ה
אפשרות אחרת?!

כמפורש במדרש רבה דות הקדמה פסקה ג

באותה שעה אמר הקב"ה: בני סרבנין הן! לכלותן, אי אפשר! להחזירן
למצרים, אי אפשר! להחליפם באומה אחרת, איני יכול! אלא מה אעשה
להם? הריני מייסרן ביסורים ומצרפן...

ב. כל הקטע הזה, לכאורה, איננו קשור ספציפית ל'יציאת מצרים', שהרי הוא
אומר מפורשות: 'שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו', מדוע א"כ אין
מהללים באותו סגנון בחג הפורים [או בחג החנוכה] שגם אז 'עמדו עלינו
לכלותנו' והקב"ה הצילנו מידם?...?

ובכלל, מהי 'השמחה הגדולה' על התופעה האומללה 'שבכל דור ודור
עומדים עלינו לכלותנו'? אל יביא הקב"ה עלינו את כל האויבים הללו
ולא נזדקק ש'יצילנו מידם'?

⁶ מה גם שבפורים הכוונה 'לכלותנו' היתה יותר מאשר במצרים, כי פרעה גזר רק על הזכרים ובימי המן 'בקש להשמיד... את כל היהודים' מנער ועד זקן טף ונשים – מדוע אין מדגישים הודיה זו ביתר שאת בפורים?

ה'קשיים' בבנין 'בית הבחירה'...

הגדה של פסח

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו. שהוציאנו ממצרים. ועשה בהם שפטים. ועשה באלהיהם. והרג את בכוריהם. ונתן לנו את ממונם. וקרע לנו את היס. והעבירנו בתוכו בחרבה. ושקע צרינו בתוכו. וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. והאכילנו את המן. ונתן לנו את השבת. וקרבנו לפני הר סיני. ונתן לנו את התורה. והכניסנו לארץ ישראל. ובנה לנו את בית הבחירה [=שתועלתו היא:] **לכפר על כל עונותינו:**

גם פסקא זו 'קשיים' רבים בה:

- א. 'בנין בית הבחירה' היא המעלה החמש-עשרה⁷, ברם, בכל ארבע עשרה המעלות הקודמות, לא ראה בעל ההגדה צורך לנמק מהי התועלת שבהן⁸ ומדוע דווקא בענין 'בית הבחירה' הוצרך לבאר תועלתו: 'לכפר על עונותינו?' וכי אין תועלתו פשוטה וברורה?
- ב. גם אם מסיבה כלשהי החליט לנמק תועלת 'בית הבחירה', למה לא נימק זאת פשוט יותר: 'כדי להשכין שכינתו⁹ בתוכנו'!..
- ג. מה גם שהתועלת שבהשראת השכינה, שייכת לכל סוגי היהודים [גם כאלו שאין להם 'עונות לכפר'] משא"כ התועלת 'לכפר על כל עונותינו', היא מתאימה רק לבעלי תשובה¹⁰...
- ד. וה'קושי' העיקרי: מה למעלה זו של 'בנין בית הבחירה' לסיפור 'יציאת מצרים'!?

המעלה ש'הכניסנו לארץ ישראל' יש לומר, שזוהי שלימות וגמר 'יציאת מצרים', שם היו גרים 'בארץ לא להם', שהגיעו אל המנוחה ואל הנחלה בארץ משלהם.

אבל 'בנין בית הבחירה' [עם כל התועלת שבו] כבר שייך לתקופה אחרת והרי זה כאילו ימשיך במעלות נוספות 'ועשה שפטים בפלישתים' או 'ונתן לנו את המשנה והתלמוד'... שאין למעלות אלו כל קשר לגאולה ממצרים ולמה יופיעו ב'הגדה של פסח'!..

⁷ ולהעיר שגם שלמה המלך בונה בית הבחירה, היה הדור החמש עשרה לאברהם אבינו, בדורו 'קיימא סיהרא באשלמותיה' כמו הירח בט"ו לחודש.

⁸ אף שכמה מה'מעלות' התייגעו מפרשי התורה לבאר מה תועלתן [כמו 'אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה – דיינו'] ובעל ההגדה אינו מבארן!

⁹ שהרי זו התכלית העיקרית של 'בית הבחירה' כמפורש בתורה: "ועשו לי מקדש [בשביל] ושכנתי בתוכם".

¹⁰ ואף שנאמר "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", אבל אין הכוונה שה'צדיק' נכשל בחטאים כאלו עליהם יתחייב להביא קרבן חטאתו או אשמו ל'בית הבחירה', אלא חטאים קלים יחסית, עליהם יכול לחזור בתשובה גם בביתו...

מתוך 'סבך הקושיות' בכל חוליות ההגדה, טווה רבנו עתה את 'חוט השני' הפותח ב'הא לחמא עניא' ומסיים ב'בית הבחירה' – כדלקמן:

מועקת-הקושיות שלא נשאלו...

מבאר על כך הרבי זי"ע הסבר מופלא, הבנוי על הקדמה פסיכולוגית: בטרם יתחילו הילדים לשאול 'מה נשתנה' על מנהגים פרטיים בלילה זה, חסרה להם כללות ה'הזדהות-הרגשית' להסבה כ'בני מלכים'... ישנן כמה תמיהות עמומות, היושבות על 'סף תת-המודע' של ילדינו וכל זמן שלא תיפתרנה, הן מפריעות להם לחוש את תחושת ה'חירות' בליל הסדר, – ואלו הן:

א. מדוע לא פעלה יציאת-מצרים מצב של גאולה נצחית, שאין אחריה 'גלות'?

לו היתה זו גאולה שנפעלה ע"י בשר ודם, נכמו כמה מהפיכות בהיסטוריה שהביאו ל'שחרור' עמים מדוכאים, הרי כשם שהמנהיג המשחרר מוגבל ונתון לשינויים, כך גם תוצאות-מהפכתו עלולים לחלוף מהעולם¹¹] – אבל אם "אנכי ה' אלוקיך... הוצאתיך מארץ מצרים", מדוע אין גאולתו נצחית?

וכל כך 'התמססה' אותה גאולה ממצרים, שעדיין 'השתא עבדין' בגלות המרה עד 'שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו', הלזאת ייקרא 'גאולה'?

ב. מאחר ועם ישראל יצאו ממצרים כהבטחת הקב"ה לאברהם אבינו, ב'רכוש גדול' שהצטבר להון-עתק לאומי:

בכורות ה,ב.

שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים!

¹¹ כמו למשל המהפכה הבולשביקית בשנת 1917 ע"י לנין שביטלה את השלטון הצאריסטי, אך החזיקה מעמד רק 74 שנים, עד להתפרקות ברית המועצות בשנת 1991.

וכיון שהון מטבעו נושא רווחים, הרי ברבות הימים היינו אמורים להפוך לעם של מליונרים, כיצד א"כ ישנם עדיין עניים בישראל, עד שגם בשולחן הסדר רואה הילד כמה וכמה אורחים שהם במעמד של 'כל דכפין... וכל דצריך'?! להיכן נעלם כל העושר האגדי הזה?!

ג. גם הימצאותו של בן 'רשע' ליד שולחן הסדר מעוררת תמיהה¹²: הרי ידוע שה'רשעים' שבאותו הדור לא נגאלו ממצרים ומתו בשלשת ימי האפילה, ואם ביוצאים ממצרים לא היה בהם אחד רשע, מהיכן הופיע פתאום 'רשע' ליד שולחן הסדר¹³...?

אמנם זו שאלה נאיבית, שהרי 'צדקות' ורשעות אינם תורשה ותלויים ב'בחירה חפשית', כך שגם בנו של 'צדיק' מסוגל להיות 'רשע'...

אבל עומק כוונת השאלה היא, על רקע מ"ש [יחזקאל טז, ד]: "ומולדתיך ביום הולדת אותך" שהמשיל יציאת מצרים ל'לידה', הרי אותם 'גנים' שלא היו ברך הנולד בעת הלידה, לא יופיעו פתאום בהתבגרותו כ'גנים חדשים'...

ותמיהות אלו, אף שאינן מופיעות ב'מודע', שהרי אף ילד לא הביע אותם, אבל אם לא תיפתרנה, הרי ב'תת-מודע' תיפגם ההזדהות עם תחושת ה'חירות' באמת ובתמים 'כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים'.

הפתיח וה'היפתחות'

תכלית ה'פתיח' של 'מגיד': 'הָא לַחֲמָא עֲנִיָּא דִּי אֶכְלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם' הוא בשביל להסיר את ה'בלבול' של התמיהות ה'עמומות' הללו.

כוונת פסקא זו, מבאר הרבי, לאמר:

¹² כפי שהקשה אדמו"ר הרי"צ נ"ע בספר השיחות תש"ה ע' 83.

¹³ ואין לומר ש'רשע' זה שליד שולחן הסדר שלנו, איננו מסוג הרשעים ההם שמתו בימי האפילה, אלא 'רשע' מסוג עדין יותר, שכמוהו כן היו ביוצאי מצרים – שהרי אנו אומרים שבהגדה ל'רשע' זה שבשולחנו: "אילו היה שם – לא היה נגאל!"

אמנם מבחינת העיתוי, אכלו אבותינו את אותו 'לחם עוני' לאחר יציאתם הגיאוגרפית ממצרים, אך בו זמנית, היו 'אבהתנא' – אוכלי ה'לחמא עניא', מצויים עדיין 'בארעא דמצרים' מבחינה מנטאלית ורוחנית... ללמדך, שיציאתם ממצרים לא היתה בתכלית השלימות, כך שהם מצד עצמם גם לאחר היציאה] כאילו 'נותרו' בארעא דמצרים...

אי לכך, לא ייפלא ש'כָּל דְּכָפִין יִיתִי וַיִּכּוֹל כָּל דְּצָרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסַח', שישנם 'עניים' ליד שולחן הסדר, כי מאחר שלא היתה הגאולה בשלימות, על כן גם ה'רכוש גדול' שבא בעקבותיה, לא נותר ממנו 'זכר', מפני ש'התמסמס' אט אט ברבות הימים, כמו שנתמסמסה הגאולה.

וממילא יובן מדוע 'הַשְׁתָּא הָכָא... הַשְׁתָּא עֲבָדִי'... כי כל זה נובע מכך שיציאתם המקורית של אבותינו משעבוד מצרים, לא היתה 'יציאה מושלמת'! על כן 'התפוגגה' ברבות הימים...

ושמא תאמר: א"כ 'לשמחה זו, של ליל הסדר, מה עושה'?! על כך באה תיכף ומיד התשובה: אמנם 'השתא הכא ועבדין' אבל מה שהצליחה 'יציאת מצרים' לפעול 'פתיחת מסלול הגאולה', בתקווה אשר 'לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוּרִין'.

'פתיח' זה בהסירו את הקושיות המעורפלות, גורם ל'היפתחות' כללית של ילדנו אל חוויית ה'חירות' העכשווית, מתוך תחושה שכל 'ליל סדר' הוא צעד נוסף ב'מסלול-הנצחי' אל הגאולה האמיתית והשלימה לימות המשיח!

לאחר ההיפתחות ל'נקודה הכללית' המודגשת בתחילת 'הא לחמא עניא', אפשר עתה 'לפורטה לפרטים' [לאחר שאלות 'מה נשתנה'] ולהשחיל נקודה זו לאורך כל 'חוליות ההגדה' כציר רעיוני מרכזי, לאורו תיפתרנה גם ה'קושיות-החולייתיות'...

'כור הברזל' לא זיקק את ה'סיגים'

הנחת-היסוד האמורה ש'אבהתנא' [גם לאחר צאתם מגבולות מצרים] עדיין 'נותרו' בטומאת מצרים, מבוססת על הרעיון שתכלית 'גלות מצרים', לא היתה בתור עונש על 'חטא', כמ"ש במדרש:

שמות רבה פ"ה, כב

(כב) וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעותה לעם הזה באותה שעה בא משה והשיב דברים לפני הקב"ה אמר לו למה הרעות וגו' מהו ה' למה הרעות?

בנוהג שבעולם, בשר ודם האומר לחבירו: למה אתה עושה כן?! הוא כועס עליו! ומשה אמר לפני הקב"ה: למה הרעותה לעם הזה....

אלא כך אמר לפני הקב"ה: נטלתי ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהן של דור המבול היאך נדונו, **מדת הדין היתה!** ומעשה דור הפלגה של סדומיים היאך נדונו, **ומדת הדין היתה!** העם הזה **מה עשו**¹⁴ שנשתעבדו מכל הדורות שעברו?!...!

אלא תכלית 'גלות מצרים' היתה למטרת זיקוק וליבון נשמות ישראל, כהכנה לייעודם להיות 'כלים' לקבלת התורה בטהרה, כדמשמע מהמדרש:

מדרש תנחומא פקודי פרק ח

א"ל הקב"ה לאברהם: ...במה אתה מבקש שישתעבדו בניך? **בגיהנם או בגלות?!!** התחיל תמה ולא היה יודע מה לברור, אמר רבי חנינא בר פפא: אברהם בירר לו את המלכיות [=היינו, שישתעבדו ב'גלות'] ואמר: מוטב שישתעבדו בני בגליות ולא ירד אחד מבני לגיהנם והסכים הקב"ה עמו...

מהשוואת שתי האפשרויות שהוצעו לאברהם¹⁵: גיהנם או גלות, משמע שייעודה של ה'גלות' דומה לייעודו של 'גיהנם', גיהנם מטרתו ידועה: **ליבון הנשמה'** וזיקוקה מכל סיגי החטא שדבקו בה, הרי שגם 'גלות' מטרתה: **'בירור וזיכוך נשמותיהם' של בני ישראל.**

ברם, מאיזה 'חטא' עליהם להתלבן?

אין זאת אלא להתמרקות מ'חטא' עץ הדעת' שזיהם את העולם והיה שורש חטאי הדורות שלאחריו ועל עם ישראל, נזר הבריאה, הוטל התפקיד לתקן עולם במלכות ש-די, כמבואר במדרש:

¹⁴ אמנם בדרך הדרוש מייחסים את גלות מצרים כעונש על מכירת יוסף, אבל [מלבד הפלא שעבור חטאם של עשרה אחים, יסבלו ששים רבוא במשך 210 שנה?!] השעבוד כבר נגזר בעת ברית בין הבתרים, טרם נולד בכלל יוסף!

¹⁵ לדוגמה: אם רופא מציע לרוקח לרשום לחולה או אקמול או אדוויל, סימן ששתיהן נועדו לשיכוך כאבים ולא שאחת היא למניעת לחץ דם והשניה למניעת כולסטרול...

עיקר שכינה בתחתונים היתה, כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע הראשון, חטא קין נסתלקה לרקיע השני, דור אנוש לג', דור המבול לד', דור הפלגה לה', סדומיים לו', ומצרים בימי אברהם לו'...

וכנגדן עמדו ז' צדיקים [=לתקן את העולם מהתדרדרותו אחרי חטא עץ הדעת] ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה עמד אברהם והורידה לוי עמד יצחק והורידה מן ו' לה' עמד יעקב והורידה מן הה' לד' עמד לוי והורידה מן הד' לג' עמד קהת והורידה מן הג' לב' עמד עמרם והורידה מן הב' לא' עמד משה והורידה מלמעלה למטה...

לכן אברהם – שהחל את תהליך הזיכוך והמירוק מחטא עץ הדעת – הוא זה שהתבשר על ה'תכנית-האלוקית', שסוף-סוף בסיומו של תהליך בעל שבע השלבים, יזכה¹⁶ דור השביעי שלו לסיים את תהליך הזיקוק, באמצעות 'כור הברזל' של גלות מצרים שתפוגג את כל שיירי זוהמת החטא ותחזיר את העולם למצב של קודם החטא, מצב של גאולה שלימה ונצחית!

'חולשתה' של הגאולה ממצרים

אילו זכו ישראל להזדכך כתוצאה מאש היסורים של הגלות, אזי היתה ה'גאולה' ממצרים – גאולה נצחית שאין אחריה גלות.

ברם, בפועל לא הצליח ה'מירשם' של ייסורי הגלות, לפעול את הזיכוך הראוי, עד כדי כך שלאחר 210 שנות סבל, עדיין נותרו במצב של מ"ט שערי טומאה.

ושמא תאמרו כיצד יתכן ש'מירשם' שתיכנן הקב"ה 'לא הצליח' לרפא את מצבם הרוחני?

וי"ל שאמנם בסדר הטבעי, מרככים ה'ייסורים' את קשיות ערפו של אדם ומביאים אותו לידי 'תשובה', ברם, מאחר ואדם הוא 'בעל בחירה', הרי פעמים מפרש האדם את ה'ייסורים' כתזכורת אלוקית המנסה להחזירו לתלם, ומתעורר לחזור בתשובה כמנשה שלמדות רשעותו הכניעוהו הייסורים ונתכפר עונו.

¹⁶ עפ"י ז' יומתק כיצד בעת 'ברית בין הבתרים' שהוא הבעת אהבה בלתי מותנית לאברהם 'מבשרים' לו 'גזירה איומה' כזו? אלא שבאמת יש כאן 'בשורה גדולה' שזרעך סו"ס יפעל את הזיכוך ויגיע למתן תורה ויזכה לכבוש את הארציות הכנענית וליישם את תכלית הבריאה 'דירה בתחתונים'!

ופעמים ישנם הבוחרים לפרש את ה'יסורים' כהוכחה לאי צדק אלוקי, חלילה, דבר הגורם להם, אדובה, להתריס כלפי שמיא ולמרוד עוד יותר, כפי שראינו בדור השואה האיומה, שרבבות יהודים לא רק שהיסורים לא גרמו להזדככותם, אלא הגבירה את מרדנותם... כך או כך, גלות מצרים לא פעלה בהם את הזיכוך-המצופה!

כך שמצד 'מידת הדין' של הקב"ה [המייצגת את הצדק המוחלט והבלתי מתפשר] יש מקום ל'טענה' שעדיין לא הגיעה זמן גאולתם, עליהם להמשיך ולהתייגר עד אשר 'אז יכנע לבבם הערל'¹⁷, ובפרט, שעדיין לא נסתיימה תקופת-הריפוי, שנקבעה מלכתחילה ל'ארבע מאות שנה'...

אלא שהקב"ה ראה עומק הסכנה הרוחנית בה היו שרויים במ"ט שערי טומאה, ועוד מעט קט והיה מצבם 'בלתי הפיך', לכן הוכרח להיות "ויוציאנו ה'א משם ביד חזקה", כנגד מי?

כנגד פרעה דרושה לקב"ה הפעלת 'יד חזקה'?! והלא 'כל הגויים כאין נגדך' ולא נזקק ל'מאמץ' כדי לנצח פרעה וחילו... אלא הכוונה הפנימית היא:

כנגד עצמו ית', כנגד 'מידת הדין' שלו, הטוענת שאין זה 'מוצדק' להוציאם בטרם 'נודככו' בשלימות, ולזאת נדרשה 'יד חזקה' ע"ד 'כבשו רחמין את כעסך מעלינו' ו'איזהו גבור הכובש את מידת הדין שלו'... כדי להציל עמו הנבחר מ'כליון רוחני' אילו היו נשארים שם עוד רגע קט!..

משל למה הדבר דומה:

לחולה במחלה זיהומית קשה, שאושפז בבית הרפואה כדי לקבל טיפול אנטיביוטי דרך הווריד במשך שבועיים, אך למרות הצפי התברר ששבועיים של טיפול לא הצליחו לדכא את הזיהום, השיקול הרפואי אומר שכך אי אפשר לשחררו מבית הרפואה, חייבים להאריך את זמן הטיפול האנטיביוטי לשבועיים נוספים...

אלא שלפתע אירעה דליקה במחלקה בו אושפז אותו חולה, ואיימה לכלות את כל המאושפזים בשריפה חלילה, החליט מנהל המחלקה 'לשלוף' את החולה מבית הרפואה, למרות שהזיהום עדיין בדמו ושחרור בטרם עת הוא החלטה בלתי מקצועית... וכל זאת כדי להצילו ממוות אכזרי...

נמצא שלמרות ששחררו ישראל מגבולות מצרים, עדיין נותר בהם ה'זיהום', הם 'הוצאו' ממצרים, אך 'מצרים לא יצאה מהם'...

¹⁷ ויקרא כו, מא.

על פי זה יובהר מדוע 'אילו לא הוציא הקב"ה אותנו את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ... משועבדים היינו לפרעה במצרים', עד ש'יסורי הגלות' היו 'מרפאים' כליל את ה'זיהום' של חטא עץ הדעת, היינו עד הגאולה העתידה...

ואם תאמר: וההבטחה האלוקית: "ודור רביעי ישובו הנה" – מה תהא עליה?!

יש לומר, אשר לולי הקב"ה הוציאם ב'גאולת-חרום', הרי בתום התקופה של 'ארבע מאות שנה' היתה אמנם הגלות פוקעת מאליה כמובטח.

אך גם לאחר יציאתם, הרי מצד טבעם ה'בלתי-מזוכך' עדיין, עלולים היו להחליט: "אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני... לא אצא חפשי" וגו' והיו חוזרים באינסטינקט 'עבדותי' ונשאבים חזרה אל ה'גלות' מרצונם...

והדברים קל וחומר: ומה אם אחר שהקב"ה הפעיל עליהם את 'גאולת החירום', עדיין בכו ישראל ואמרו: "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חינם" וכמה פעמים אמרו: "ניתנה ראש ונשובה מצריימה", הרי 'אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו' – היו גם מוציאים תכניתם אל הפועל והיו שבים מתוך 'התמכרות-עבדותית' אל השעבוד לפרעה, מרצונם...

כמרומו בספר דברים פרק כח

(סח) וְהִשְׁבֵּךְ יְדוֹךְ מִצְרִים בְּאֲנִיּוֹת בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לָךְ לֹא תִסֵּף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכְרְתָם שָׁם לְאִיבֶיךָ לְעִבָדִים וּלְשִׁפְחוֹת וְאֵין קָנָה

רש"י שם

והתמכרתם שם לאויביך – אתם מנצקים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות:

וזוהי גם משמעות הביטוי: 'עכשיו קרבנו המקום לעבודתו', כלומר, גם היום לאחר מתן תורה ולאחר אלפי שנות קיום העם היהודי, עובדת היותנו 'חרדים' וקרובים לעבודתו, אין זה מכח עצמנו והזדככותנו¹⁸, אלא גם 'עכשיו' פועל עלינו זה ש'המקום קרבנו לעבודתו', לולי זאת אין אנו 'ראויים' להיות 'קרובים' אליו!

זו גם הסיבה שישנה מציאות של בן 'רשע', כי אף שה'אישים' הרשעים שהיו במצרים מתו בשלשת ימי אפילה, אבל 'תכונת הרשע' במובן של "זיהום עץ הדעת" לא חדלה, גם מחוץ לגבולות מצרים, עדיין היו "אבהתנא בארעא דמצרים". הוי אומר, שבעת הגאולה ממצרים, שהיא ה"לידה", היו עדיין באומה גנים-פוטנציאליים של 'רשע' וברבות השנים, הפכו 'גנים' אלו להיות 'אישים' רשעים, ליד שולחן הסדר שלנו...

¹⁸ וי"ל דכוונת בעל ההגדה, שבעצם גם 'התקרבותו' של אברהם אבינו בתקופתו, לא באה מהזדככותו המושלמת, אלא גם אצלו רק 'המקום קרבו' כמ"ש במדרש [ב"ר פרל"ט]: "הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל הבירה... ובגלל שראשית ההתקרבות של 'אבי האומה' לא היתה מושלמת מכוח עצמו, על כן עד היום התקרבותנו היא רק מכוח 'קרבנו המקום' לעבודתו'.

ולכן מצד 'מידת הדין', אין זה עוול מצד הבורא, זה שעד היום ישנו מצב של 'בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו', כי מטרת כל זה היא על מנת לזכננו ולטהרנו מכל סיג ופגם, אך עכ"ז יש מקום להודייה לקב"ה אשר בחסדו הגדול איננו מאפשר להם 'זכוך כה כואב' ומצילנו מידם...

"בְּרוּךְ יְדוּד שֶׁלֹא נִתְּנָנוּ טָרֶף לְשֵׁנֵיהֶם"...

בשיחתו אין רבנו נכנס לבאר, איזו תועלת תצמח ל'מידת הדין' מ'לכלותנו'? שהרי אם ה'מתברר' ימות מתהליך ה'בירור', מי יתברר?..

ומאידך, אם בכל פעם 'מרחם' הקב"ה עלינו ומצילנו מידם, כיצד סו"ס יתרחש הבירור ללא 'כור הברזל' של הייסורים?¹⁹

ואציע משל להבנת הרעיון מתוך סיפור חסידי ששמעתי מבעל המעשה בעצמו:
הרה"ח ר' לייזר ננס ע"ה שישב עשרות שנים במחנות ריכוז ברוסיה הסובייטית, סיפר לי על נס מופלא שאירע לו:

מפעם לפעם היו מחליטים להעביר כמה אלפי אסירים לכלא אחר, והיו מוציאים אותם למסע ארוך ומקפיא בערבות סיביר, מלווים בזקיפים שהיו מצויידים בכלבי-טרף, אותם היו משסים במי שהעז לברוח...

כך גם היו 'מדללים' את אוכלוסיית האסירים, שלדי אדם ללא ביגוד חרפי מתאים, שהיו מתמוטטים בצידי הדרך וההוראה הייתה, כל אסיר שמתעלף ממכת קור, היה נשאר עמו זקיף וממתין עד שהשיירה תתרחק מעט ואז עליו לתקוע בו את 'כדור-הגואל'...

ר' לייזר ששרד כבר כמה וכמה מסעות כאלו, הגיע פעם באמצע מסע כזה לאפיסת כוחות, חבריו ניסו לתמוך בו ולעודדו, אך בסופו של דבר נפל חסר אונים בצידי הדרך ולמשמע צעדי הזקיף המתקרבים, ציפה כבר למוות הגואל, שלהפתעתו התמהמה...

הוא התעורר מעלפונו עקב הבל חם שהרגיש על פניו ולפתע ראה שהיה זה הבל לועו המאיים של הכלב האימתני, שכמעט התנפל עליו לטורפו, **הפחד ממלתעותיו 'הקפיצו' והעמידו על רגליו...** ואז הפטיר הזקיף לעברו: 'רוץ מהר והשג את השיירה, שהגיעה לחנייה בקרחת יער!' שם חממוהו חבריו והוא ניצול...

¹⁹ שהרי אין ספק שאילו היה אפשר להגיע ל'בירור' **לא על ידי יסורים**, וודאי היה הקב"ה מונע מעמו את כל ה'גלות' הקשה במצרים [ראה מאמר ד"ה נר חנוכה לזאת חנוכה ספר המאמרים תשל"ה ע' 290]

לאחר מכן, גילה לו אותו זקיף, שהוא חש כלפיו 'הכרת תודה', כי לפני הרבה שנים ר' לייזר הצילו ממוות ברעב, כשהעניק לו קוביית סוכר שהחיותו, עתה – מספר לו הזקיף – כשראיתך מתמוטט, הבנתי שאם לא אחסל אותך, יחסלוני... ואז החלטתי לשסות בך את הכלב, אך לא נתתיו לטרוף אותך, כי החזקתי ברצועתו, רק אפשרתי לו לחשוף מלתעותיו ולנבוח עליך נביחות-אימים וכך נתעוררת ונפטרתי מהחובה לחסלך...

כך גם בענייננו, הקב"ה 'מארגן' שבכל דור ודור יהיו האוייבים רק 'עומדים' עלינו לכלותנו, נביחותיהם ומלתעותיהם מטילים פחד על עם ישראל, כדאיתא במדרש:

מדרש תנחומא בחוקותי פרק ג

רבי אלעזר אומר אם אין עושין תשובה מעצמן הקב"ה מעמיד עליהם מלך רע שגזרותיו קשות כהמן ומשתעבד בהן ומתוך כך עושין תשובה!

ואז מיד מרסן אותם הקב"ה ברצועה ו'מצילנו מידם' והפחד הוא הוא הפועל ה'בירור' וההזדככות...

על מה, א"כ, אנו חוגגים?..

אלא שכעת מתעוררת השאלה המתבקשת: לפי כל הציר-הרעיוני המוסבר לעיל, ש'גלות מצרים' לא הצליחה להביא לבירור המיוחל, שהייתה זו גאולה של 'לא זכו', ורק בגלל חמלת הקב"ה על מצבנו העלוב ועקב התחייבותו לעמוד ב'הבטחתו', נגאלנו בגאולה 'מלמעלה'. מהי אם כן המעלה וההתלהבות מגאולה שכזו? מה ה'סיפור' שעושים מ'יציאת מצרים'!?

כאן, מבאר הרבי, בא המהפך של 'ומסיים בשבח' ומהו השבח הנפלא שבגאולה זו? – ש"בנה לנו את בית הבחירה – לכפר על כל עוונותינו!"

ובהמשך לאותו חוט-שדרה מרכזי העומד בבסיס ההגדה:

בכנותו את בית המקדש בתואר 'בית הבחירה' נתכוון לרמוז לנו, שתכליתה המהותית של גאולת-מצרים היא, היותה נובעת מ'בחירת' הקב"ה בעם ישראל.

בחירה-אמיתית היא כאשר הדבר הנבחר אין בו שום 'מעלות' יותר מזולתו, [אחרת אין זו 'בחירה חפשית' – אלא מכפיה חיצונית של אילוץ-ההגיון...]

בחירה כזו תיתכן רק בעצמותו ית' שאצלו אין שום מציאות מחוץ לו, היכולה 'להכתיב' לו מה לבחור. כי בדרגות של הספירות שהם בסדר ההשתלשלות, ישנה ה'חכמה' ו'מידת הדין' המקטרגת על הזכות להיגאל.

אי לכך, בחירתו בעם ישראל, נובעת מרצונו העצמותי, שהוא חד ממש עם נשמות ישראל. על כן, למרות ש"אח עשיו ליעקב" (כדברי המקטרגים העליונים: "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה – מה נשתנו אלו מאלו"? – בחרה עצמותו של הקב"ה בעצמותו של יהודי, שהם 'כולא חד' עם הקב"ה!...)

הדגשה כפולה יש כאן: בזכות היותנו 'נבחרים' בבחירתו של הקב"ה, ששורשה בדרגא שמעל סדר ההשתלשלות, זוכים אנו ל'כפרה' (לא רק מחילה וסליחה), לניקוי מוחלט מ'זיהום' חטא עץ הדעת, הכולל את 'כל עוונותינו' שהשתלשלו ממנו...

אף שגם במישור של ההשתלשלות, היחס בינינו לקב"ה הוא כיחס הבן אל האב, אבל עם כל הקשר הטבעי שביניהם, הרי הם שתי יישויות נפרדות. על כן במישור זה, החטא פוגם ודרושה פעולה-אקטיבית של כיפור, כתהליך הכביסה המסיר את הכתמים מהבגד, כמו שכתוב: "הלבן חטאינו כשלג וכצמר".

לא כן, ה'כפרה' הנובעת מה'בחירה' האלוקית, שמעל להשתלשלות – במישור בו ישראל וקוב"ה כולא חד, כשמתגלית דרגא עמוקה זו, שם מלכתחילה לא נגע ולא פגע החטא. אזי ההזדככות היא בדרך ממילא.

זהו אפוא הפירוש במשפט: "בנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו". אין הכוונה ל'כפרת-הקרבנות' שמקריבים בו לחטאת ולאשם (זו 'תועלת' הדרושה רק ל'חוטאים'), כי אז היה לו לומר "בנה לנו את בית הבחירה להקריב קרבנותינו בתוכו"...

אלא הכוונה היא, שבעצם בניית המקדש מתבטאת ה'בחירה', זו הגורמת לזיכוך המוחלט מחטא עץ הדעת, (זיכוך לו זקוקים גם צדיקים הכי גדולים שנאמר עליהם ש"מתו בעטיו של נחש").

הגנות והשבח

לאור הסבר "חוט-השדרה" העומד בבסיס חוליות ההגדה, נפתרת גם התהייה המרכזית המעיבה על הניגוש לערוך את הסדר: מדוע לא הייתה גאולת-מצרים ותוצאותיה, גאולה נצחית נמשכת?

לאור האמור יובהר גם מבנה-ההגדה וסיפור יציאת מצרים:

מתחיל ב'גנות' – אין הכוונה רק גנות המצב של "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" מזמן תרח, אלא הכוונה – ל'חולשתה' של גאולת-מצרים בהיותה גאולה של 'קבצנים'... שאין בידם פרוטה של זכות לפורטה; עד שדווקא עומק שפלותם גרם לעורר עליהם רחמים עד ש"נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם", אך הנה מצד עצמם אינם ראויים לגאולה, זו עצמה היא ה'גנות'.

ומסיימים ב'שבח' עם ישראל ו'שבח-הגאולה', שבאמת לאמיתה נובעת הגאולה ממעלתם העצמותית של בני ישראל, שהם חד עם הקב"ה עקב 'בחירתו' בהם למעלה מכל חשבון של זכות וחובה. והדבר יבוא לידי גילוי מלא בגאולה האמיתית והשלימה, במהרה בימינו, שאז נפעלת הכפרה-הרטרואקטיבית המוחלטת על כל ה'זיהום של חטא הקדמון'.

אמנם בליל הסדר 'השתא', עדיין אנו 'הכא', לא הגענו לשלימות הגאולה, אבל לילה זה הוא 'צעד' נוסף המקדמנו תיכף ומיד ממש, מ'הגאולה-הקבצנית' אל 'הגאולה-העצמותית' מכח 'בית הבחירה', כעמו הנבחר של הקב"ה, שגאולתו מצד היחס העצמותי שלנו אל עצמותו ית',

שורשה ב'רוחו אלקים מרחפת על פני המים' זו רוחו של משיח, עוד בטרם הבריאה, ומימושה הוא ב'ביאת המשיח' בפועל ממש, שהיא יישום תכלית הבריאה!

